

А. У. Ерашэвіч

Беларускі дзяржаўны эканамічны ўніверсітэт, Мінск, Беларусь

ВОПЫТНАЯ ПАКАЗАЛЬНАЯ ГАСПАДАРКА БЕЛАРУСКАГА ВОЛЬНАГА ЭКАНАМІЧНАГА ТАВАРЫСТВА: АРГАНІЗАЦЫЙНА-ФІНАНСАВЫЯ АСПЕКТЫ ДЗЕЙНАСЦІ І СКАСАВАННЯ

Анотацыя. У працы раскрываюцца арганізацыйна-фінансавыя аспекты дзейнасці і скасавання вопытнай паказальнай гаспадаркі Беларускага вольнага эканамічнага таварыства. З прычыны адсутнасці прафесійнага агранома ў эксперыментальным узорным хутары не была наладжана планамерная і мэтанакіраваная даследчая дзейнасць па ўдасканаленні розных галін агранамічнай вытворчасці і метадаў пераапрацоўкі сельскагаспадарчай прадукцыі.

Ключавыя словы: сельскагаспадарчыя грамадскія арганізацыі, даследчыя ўстановы, вопытная паказальная гаспадарка, фінансаванне, Беларусь, Віцебская губерня.

Для цытавання. Ерашэвіч, А. У. Вопытная паказальная гаспадарка Беларускага вольнага эканамічнага таварыства: арганізацыйна-фінансавыя аспекты дзейнасці і скасавання / А. У. Ерашэвіч // Сельское хозяйство Беларуси сквозь призму научных исследований (XIX – начало XXI в.) : докл. Междунар. науч. конф., Минск, 23 сент. 2021 г. / Нац. акад. наук Беларуси, Беларус. с.-х. б-ка им. И. С. Лупиновича, Ин-т истории ; редкол.: Ю. О. Каракулько (отв. ред.) [и др.]. – Минск, 2021. – С. 71–82.

А. В. Ерошевич

Белорусский государственный экономический университет, Минск, Беларусь

ОПЫТНОЕ ПОКАЗАТЕЛЬНОЕ ХОЗЯЙСТВО БЕЛОРУССКОГО ВОЛЬНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА: ОРГАНИЗАЦИОННО-ФИНАНСОВЫЕ АСПЕКТЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ЛИКВИДАЦИИ

Аннотация. В работе раскрываются организационно-финансовые аспекты деятельности и ликвидации опытного показательного хозяйства Белорусского вольного экономического общества. Из-за отсутствия профессионального агронома в экспериментальном образцовом хуторе не была организована планомерная и целенаправленная исследовательская деятельность по

совершенствованию различных отраслей агрономического производства и методов переработки сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: сельскохозяйственные общественные организации, исследовательские учреждения, опытное показательное хозяйство, финансирование, Беларусь, Витебская губерния.

Aliaksandr V. Yerashevich

The Belarusian State Economic University, Minsk, Belarus

EXPERIMENTAL DEMONSTRATION FARM OF THE BELARUSIAN FREE ECONOMIC SOCIETY: ORGANIZATIONAL AND FINANCIAL ASPECTS OF ITS OPERATION AND LIQUIDATION

Abstract. The paper reveals the organizational and financial aspects of operation and liquidation of the experimental demonstration farm of the Belarusian Free Economic Society. Due to the lack of a professional agronomist in the experimental model farm, systematic and purposeful research activities were not organized to improve various branches of agronomic production and methods of processing agricultural products.

Keywords: agricultural non-governmental organizations, research institutions, experimental demonstration farm, financing, Belarus, Vitebsk governorate.

For citation. Yerashevich A. V. Experimental demonstration farm of the Belarusian Free Economic Society: organizational and financial aspects of its operation and liquidation. Agriculture of Belarus through the prism of scientific research (XIX – early XXI century): proceedings of the International scientific conference, Minsk, September 23, 2021. Minsk, 2021, pp. 71–82 (in Belarusian).

Галоўныя намаганні Беларускага вольнага эканамічнага таварыства (БВЭТ) былі накіраваны на арганізацыю і ўладкаванне эксперыментальнай узорнай гаспадаркі – хутара Залучоссе. Але паказальная вопытная гаспадарка пакутавала з-за дрэннага падбору кіраўнікоў. Спачатку на пасаду ўпраўляючага Залучосся быў прызначаны ўраджэнец Ліфляндый А. Вальц [1, с. 383], які вызначыўся жорсткім абыходжаннем з сялянамі і быў зняты з пасады. Яго наступнікам і кіраўніком вопытнай гаспадаркі стаў выхадзец з Якабштадта 23-гадовы Вільгельм Фрейберг (асэсар Віцебскага губернскага праўлення Павел Бабашынскі 21.09.1831 г. дакладваў у губернскае праўленне, што эканом маёнтка БВЭТ В. Фрейберг верагодна паходзіў з курляндскіх вольных хлебаробаў), які нанёс шмат страт узорнаму

хутару і з набытымі грашыма знікнуў невядома куды [2, арк. 1, 2, 3, 4; 3, с. 15]. У апошняй палове лістапада 1830 г. ён распрадаў немалую колькасць хлеба (17 чвэрцяў жыта, у т.л. 2 чвэрці з сялянскіх магазінаў, 4 чвэрці ячменю, 27 чвэрцяў грэчкі, 5 чвэрцяў бульбы, па існуючым цэнам 178,5 руб. за жыта, 32 руб. – за ячмень, 216 руб. – за грэчку, 17 руб. – за бульбу, разам на 443,5 руб., вырчку грошай стараста Лявон Міхайлаў аддаў В. Фрейбергу). Некаторыя сяляне не атрымалі грошы з эканоміі на пакупку коней па 30 руб. за жывёлу. Уплата ў 40,55 руб. асігнацыямі і 1 руб. сер. была імі ўнесена В. Фрейбергу, але ўпраўляючы ім не даў распісак, паколькі абяцаў іх выдаць пасля ўплаты ўсяго сялянскага доўгу. Да таго ж, ён пад выглядам продажу эканамічнага хлеба ўзяў у задатак пад распіску ад віцебскага мешчаніна Шлёмы Лейбы Шалыты яшчэ 100 руб. Спраўнік Порхаўскай акругі Пскоўскай губерні Ронаў накіраваў 18.12.1830 г. рапарт віцебскаму генерал-губернатару М. М. Хаванскаму, у якім паведаміў, што 18.12.1830 г. на шляху ў Пецярбург з 4.12.1830 г. у Баровіцкім халерным каранціне знаходзіўся дастаўлены віцебскі дваранін Фелікс Варфаламеевіч Баяноўскі з фальшывым пашпартам і іншымі паперамі на замежных мовах. Вопіс рэчаў выкрытага ў падмане В. Фрейберга паказаў знойдзеныя пры ім паперы на рускай мове на 49 лістах і замежныя на 99 лістах. 20.03.1831 г. В. Фрейберг быў дастаўлены ў Віцебскую гарадскую паліцыю, у якой знаходзіўся пад вартай. Губернскі крымінальных спраў страпчы Грыбоўскі вёў дослед, і правёў першы допыт. Таксама страпчы, які вёў справу падсуднага ўцекача, узяў паказанні штатнага служачага Віцебскай губернскай паштовай канторы падканцылярыста Гарадзецкага і іншых асоб, якія ўдзельнічалі ў карцёжнай гульні з В. Фрейбергам. Высветлілася, што дваранскі атэстат на імя двараніна Ф. Баяноўскага знаходзіўся ў Віцебскай губернскай паштовай канторе [2, арк. 12, 15, 16, 18, 20, 27, 27 адв., 32, 32 адв.–33, 33–33 адв.; 4, арк. 2, 11].

Па прыкладу эканамічнай школы Маскоўскага земляробчага таварыства БВЭТ намагалася адкрыць земляробчую школу пры

ўзорным хутары, у якой маглі б навучацца сялянскія дзеці для паляпшэння аграрнамічных ведаў у розных галінах сельскай гаспадаркі і заняцця ў далейшым пасад упраўляючых маёнткаў памешчыкаў. З Маскоўскага земляробчага таварыства быў прысланы настаўнік, але ён не задаволіў патрабаванні членаў БВЭТ. Тады Савет БВЭТ звярнуўся да садзейнічання да ганаровага члена БВЭТ акадэміка і рэктара Прускай земляробчай школы Тэра [5, арк. 20–20 адв.]. Згодна журнала Савета БВЭТ ад 21.02.1831 г. аграрном Меглінскай земляробчай акадэміі (скончыў 2 курсы) К. Мерц па рэкамендацыі вучонага Тэра браў на сябе абавязак заснаваць пры хутары земляробчую школу і кіраваць ім. Але ён высунуў абавязковыя ўмовы: 150 чырвонцаў гадавога жалавання і прылічэння яго ў дзяржаўную расійскую службу з усімі належнымі ёй правамі і прывілеямі. БВЭТ мела магчымасць з уласных даходаў і членскіх узносаў утрымліваць К. Мерца не больш 2 год з належных 5. Таму яно запрасіла з дзяржаўнай казны ўзяць каля 6 тыс. руб. для выплаты яму жалавання за апошнія 3 гады. Віцэ-прэзідэнты гэтага грамадскага сельскагаспадарчага аб'яднання Р. Ф. Гернгрос, стацкі саветнік Карніцкі, сапраўдныя члены таварыства граф Карл Борх і Карл фон Гюбенталь звярнуліся з просьбай да М. М. Хаванскага, каб ён хадатайнічаў аб гэтым перад вышэйшымі ўладамі. З урадавай сумы ў 10 тыс. руб. на розныя патрэбы БВЭТ ужо было выкарыстана 6 тыс. руб., а астатнія 4 тыс. руб. знаходзіліся ў Віцебскім прыказе грамадскай апекі. Як даводзіць журнал Савета БВЭТ ад 3.06.1832 г., прыбыламу з Прусіі ў Віцебск К. Мерцу было загадана выплочваць па 150 чырвонцаў штогоднага жалавання. 37-гадовы Карл Вільгельм Эдуард Мерц з'яўляўся ўраджэнцам Франкфурта на Одэры, меў 4 сыноў і 2 дачкі, узяў удзел у ваенных кампаніях 1813–1815 гг. у якасці стралка-добрахвотніка, з 1815 г. быў пераведзены ў афіцэры, а ў 1816 г. паступіў на грамадзянскую службу калежскім сакратаром у Ландсберге на Варце. На грамадзянскай службе ён атрымоўваў 3200 руб. асігнацыямі жалавання ў год і меў права на пенсію. Адпаведна палажэння Камітэта міністраў ад 2.08.1832 г. К. Мерц

быў зацверджаны на грамадзянскую службу ў штат чыноўніка па асобным даручэнням да віцебскага генерал-губернатора і кіраўніком узорнай фермы БВЭТ. Але ён быў незадаволены гэтым рашэннем і пісаў, што хоць з 2(14)06.1832 г. і быў чыноўнікам для асобных даручэнняў пры віцебскім генерал-губернатары, але жадаў набыць ваенны чын, паколькі стацкі чын ніжэй 8-га класа не адпавядаў яго ўмовам. Сенат 1.09.1832 г. перавёў паручніка К. Мерца ў губернскае сакратары, але ён адмовіўся прысягаць на стацкі чын, а быў гатовы прынесці прысягу толькі як афіцэр імператарскай расійскай арміі і застацца чыноўнікам для асобных даручэнняў. У лік 1 тыс. руб. асігнацыямі, прызначаных К. Мерцу прадпісаннем М. М. Хаванскага ад 14.12.1832 г., акадэмік і афіцэр каралёўска-прускай службы атрымаў ад казначэя БВЭТ стацкага саветніка К. фон Гюбенталя 75 чырвонцаў, альбо 825 руб. асігнацыямі (па курсу ў 11 руб. асігнацыямі за чырвонец). 6.11.1832 г. К. Мерц падаў прашэнне аб звальненні яго ў адпачынак на 4 месяцы для паездкі ў Берлін для наведвання дзяцей і ўладкавання сваіх спраў, якое было 13.12.1832 г. зацверджана палажэннем Камітэта міністраў. Нарэшце, звольненаму з расійскай службы К. Мерцу згодна палажэння Камітэта міністраў ад 14.02.1833 г. было дазволена вярнуцца ў Прусію [5, арк. 1, 2, 2 адв., 3–3 адв., 4, 6, 11, 13, 13 адв.–14, 24, 25, 28, 31 адв., 33, 34, 42, 49, 66, 71, 71 адв., 72, 91, 98].

Для правядзення сельскагаспадарчых вопытаў з іншых месцаў за вялікія грошы Савет БВЭТ запрашаў вопытных аграномаў. Але гэтая задума правалілася і засталася малакарыснай. Спачатку для прапаганды агранамічных ведаў БВЭТ запрасіла прафесара Маскоўскага ўніверсітэта Паўлава, але ён аказаўся неблаганадзейным. Потым працаваў фермер з Германіі. Нарэшце, узорны хутар прапанавалі ўзяць на 25 год на льготных умовах (бясплатна, без унясення арэнднай платы і бескантрольна) ў распараджэнне знакамітаму вядучаму замежнаму аграному Тэру, але той не выказаў уласнага жадання займацца гэтай справай. Усведамляючы малапрадукцыйнасць

дзеінасці Савета гэтага сельскагаспадарчага аб'яднання па пошуку арганізатараў аграрнамічных удасканаленняў, члены БВЭТ адмаўляліся ад раблення штогодных ахвяраванняў [6, арк. 28 адв., 96, 110 адв.].

З самага пачатку хутар Залучоссе ўяўляў сабою непрыдатную аснову для заняцця сельскагаспадарчымі эксперыментамі. Фальварак Залучоссе ў 3,5 вярстах ад Віцебска (звесткі на пачатак 1840-х гг.) меў пераход праз рачку Лучесу (вясной яе можна было пераплыць на плыту памешчыка Косава, а летам перайсці ў брод). Пясчана-гліністая зямля з падзолістай глебай вымагала моцнага ўгнаення. Сенажаць давала не больш 400 пудоў сена, страявога лесу не было зусім. Фальварак акружалі балоты, а раллю і сенажаць перасякалі балоты і зараснікі [7, арк. 11 адв., 12 адв.–13, 13 адв.]. Сяляне былі пазбаўлены нават хлеба [6, арк. 28].

У паказальнай гаспадарке праводзіліся вопыты па выкарыстанні пасеваў новых культур, спосабаў апрацоўкі зямлі з дапамогай удасканаленых земляробчых прылад працы і сродкаў ўгнаення глебы. Шмат пасяўнога матэрыялу з Рыгі даставіў карэспандэнт БВЭТ І. Г. Цыгра (насенне рэпы, кармавога гароху, кітайскай пшаніцы, англійскага хмелю, галандскага шчаўя, эстрагона) [1, с. 383]. В. Васілеўскі пісаў, што ва ўзорным хутары было заведзена чатырохполле з пасевамі гародніны, бульбы, дзятліны і кармавых гарошкаў. У якасці насення ўжываліся англійскі хмель, галандскі шчаўё-эстрагон, салодкі гарошак і дзядоўнік, з якога выбівалі лапуховы алей [3, с. 13–14]. Але яго здагадка была пераканаўча абвергнута архіўнымі звесткамі, паколькі гэтае насенне сельскагаспадарчых культур не было прыстасавана для вырошчвання на мясцовых глебах і не прарастала [1, с. 383–384; 6, арк. 100]. Акрамя новых сартоў насення рабіліся спробы выкарыстання больш дасканалых сельскагаспадарчых машын і прылад працы. Для развіцця аграрнамічных ведаў пры хутары ў 1830 г. была зроблена спроба арганізацыі сельскагаспадарчай школы, у якой маглі навучацца восенню і зімой да 40 вучняў з сялян, а памешчык павінен быў

заплаціць праўленню таварыства за ўтрыманне прыгонных 40,7 руб. у год [3, с. 14].

Правалы сельскагаспадарчых вопытаў і частыя змены ненадзейных кіраўнікоў узорнага хутара Залучоссе прывялі да таго, што па просьбе М. М. Хаванскага вопытная гаспадарка была здадзена ў часовае распараджэнне на 5 год з 26.10.1833 г. да 26.11.1838 гг. сапраўднаму члену, казначэю таварыства, стацкаму саветніку, інспектару Віцебскай урачэбнай управы, доктару медыцыны К. фон Гюбенталю [6, арк. 4, 96 адв.; 8, арк. 6].

Пры здачы ўзорнага хутара К. фон Гюбенталь накіраваў справаздачнае данясенне аб выніках свайго кіравання віцебскаму генерал-губернатару. Апошні кіраўнік узорнага хутара Залучосся К. фон Гюбенталь пераканаў таварыства купіць да 20 дойных кароў. Пасля 5 год гаспадарання ён абяцаў двайную колькасць палепшанай жывёлы, 50 авечак з свайго стада, пабудаваць эканамічныя будынкi і 8 сялянскіх хат. Прыбытак разлічваўся з таго, што з кожнай каровы мелі магчымасць атрымаць па пуду масла коштам у 15 руб., з цяляці – 5 руб., з 20 вазоў гною – яшчэ 5 руб., разам штогод 500 руб., а за 5 год – 2500 руб. Гэты даход прызначаўся для выдаткоўвання на пабудову гаспадарчых і жыллёвых будынкаў: восеці за 200 руб., жывёльнага двара за 800 руб., свірана за 500 руб., 8 сялянскіх хат па 125 руб. за кожную. Але ў сапраўднасці грошы пайшлі для паляпшэння дабрабыту сялян, на выплату жалавання эканому, на пакупку дроў і сена. Засталося толькі 1716,92 руб. выручкі ад апрацоўвання палёў пры лугах і рэштку ахвяраванай імператарам сумы ў 10 тыс. руб. Гэтыя грошы вырашылі выкарыстаць на пакупку 20 дойных кароў, але 500 руб. былі выплачаны Р. Ф. Гернгросу на выплату рэкруцкіх складачных грошай за купленых у няго сялян, 500 руб. былі аддадзены сакратару таварыства Гарновскаму ў лік жалавання, і толькі 500 руб. былі накіраваны генерал-маёру Энко на пакупку кароў. 18 дойных кароў былі дастаўлены ў хутар, але ў самы дзень іх прыгону ўсе яны памерлі. Тым не менш, эксперыментальная ферма, нягледзячы на 4-х гадовы неўраджай

і падзеж жывёлы, прынесла да 600 руб. даходу, а капітал акцыянераў з улікам 4% гадавых быў забяспечаны [6, арк. 28 адв., 29, 29 адв., 110 адв.–111, 111–111 адв., 248 адв.–249].

За час 5-гадовага кіравання ўзорным хутарам з 1833 па 1838 г. бюджэтны баланс эканамічнага маёнтка Залучоссе быў адмоўным: пры 2376,5 руб. даходу было 5168,9 руб. расходу [6, арк. 203–208; 6, арк. 31–34, 103 адв.–109]. Найбольшая сума прыходу грошай была ў 1838 г. 859 руб. даходу складаліся за кошт продажу 30 чвэрцяў жыта па 9 руб. (270 руб.), 2 чвэрцяў жыта па 11 руб. (22 руб.), 20 чвэрцяў аўса па 4,6 руб. (92 руб.), 3,75 чвэрцяў льну па 20 руб. (75 руб.) і 400 руб. за неабмалочаны хлеб і лён. Пасля выплаты 200 руб. жалавання кіраўніку заставалася 659 руб. Найбольшыя сумы расходаў прыпадалі на неўраджайныя 1833 г. (1510,4 руб.) і 1834 г. (1856,5 руб.). У 1833 г. 85,4 руб. пайшло на агарожу сада і агарода, 200 руб. – на пабудову новай восеці, 450 руб. – за набыццё 10 дойных кароў, 150 руб. – галандскага быка, 400 руб. (26,5%) – на плацёж жалавання кіраўніку Лангу, 126 руб. – на пракармленне сялян жытам, 90 руб. – за авёс, 9 руб. – за ўстаноўку шыб у панскім двары. У 1834 г. расходы размяркоўваліся наступным чынам: за пакупку жыта для сялян 720 руб., за набыццё жыта на дворны абсеў 192 руб., аўса для сялян – 387 руб., бульбы для сялян – 97,5 руб., гною ў горадзе – 60 руб., на выдачу жалавання кіраўніку – 400 руб. (21,5%). Іншымі словамі, асноўныя артыкулы даходаў Залучосся былі не за кошт развіцця малочнай жывёлагадоўлі, а ад традыцыйнага продажу хлеба і льну. Значная частка расходаў узорнай фермы ўключала выдаткі, звязаныя з пакупкай жывёлы (у 1833 г. 39,7%), з забеспячэннем сялян у неўраджайныя гады (64,9% у 1834 г., 14,3% у 1833 г.), з адміністрацыйнымі выплатамі (прыкладна 24%) [6, арк. 33 адв.–34].

Цалкам не давяраючы К. фон Гюбенталю, віцебскі генерал-губернатар паслаў для агляду ўзорнага хутара члена Віцебскай губернскай камісіі народнага харчавання Какоўскага разам з прадвадзіцелем дваранства Элькай. Падчас інспекцыі перад іх вачыма паўстала нярадасная карціна. У фальварку часовы

кіраўнік знішчыў жывёльны двор, амаль нічога з абяцанага не збудаваў, акрамя гаспадарчага будынка, некалькіх дарог, 2 жыллёвых будынкаў для сялян. Сяляне не ўносілі ў мясцовае павятовае казначэйства ні належныя з ніх дзяржаўныя падаткі, ні грашовыя зборы земскіх павінасцей, і назапасілі значныя нядоімкі. Нагадаем, што сяляне павінны былі самі ўносіць за сябе дзяржаўныя падаткі і нядоімкі. З сялян належыла сабраць 1511,735 руб. дзяржаўных падаткаў і павіннасцей да неадкладнага спагнання і 445,5 руб. растэрмінаваных, разам 1957,235 руб. і 382 руб. за несвоечасовую падачу рэвізскіх сказац, якія трымальнік унёс у дзяржаўную казну на ўласны кошт у 1838 г. [6, арк. 1 адв.–2, 2 адв.–3, 98–98 адв.]. Нядоімка сялян маёнтка Залучосся да 1839 г. дайшла да 1984,03 руб. [9, арк. 239]. Агляд хутара ў прысутнасці віцэ-прэзідэнта таварыства Р. Ф. Гернгрота, губернскага прадвадзіцеля дваранства К. М. Борха, К. фон Гюбенталя і яшчэ 2 членаў БВЭТ 22.10.1838 г. дазволіў высветліць тое, што набылі не 20, а 18 хворых кароў. Адзіны куплены галандскі бык быў надта вялікі для кароў. Хоць у хутары і павялічылася плошча апрацоўваемай раллі (з 1833 г. ад моманту здачы да 1838 г. яна вырасла з 108 дзесяцін 3350 сажняў да 218 дзесяцін 2815 сажняў, альбо больш чым у 2 разы), па-ранейшаму панавала трохполле. Зямля апрацоўвалася аднакаленным плугам вынаходніцтва К. фон Гюбенталя, а больш – звычайнай сахой. Адное, што зрабілі сяляне – так гэта завялі ў значнай колькасці бульбу. Да 100 руб. у год даваў прыбытак ад заведзенага тут ябланевага сада. Яшчэ ва ўзорным хутары было 28 авечак іспанскай пароды [6, арк. 99, 99 адв., 100 адв., 101, 101 адв.].

Нерэнтабельны маёнтак Залучоссе было вырашана прадаць з публічнага торга, каб выручаныя за яго рэалізацыю грошы часткай вярнуць дзяржаўнай казне (пагасіць дадзеную таварыству пры яго заснаванні дапаможную суму ў 10 тыс. руб. асігнацыямі), а астатнія раздаць акцыянерам. Пазней было зроблена ўдакладненне: хутар Залучоссе не прадаваць, а набыць у дзяржаўную казну ў агульную масу казённых маёнткаў [9, арк.

266–267, 306]. У верасні 1841 г. эканамічны маёнтак Залучоссе (40 мужчын і 46 жанчын) у Віцебскім губернскім праўленні быў прададзены з публічнага торгу ў дзяржаўную казну ўпраўляючаму Віцебскай палатай дзяржаўных маёмасцей калежскаму саветніку Патулаву за 7260 руб. серабром [9, арк. 313, 315, 316 адв.; 6, арк. 138 адв., 172]. Як вынікае з паведамлення міністра дзяржаўных маёмасцей ад 25.03.1841 г. да віцебскага генерал-губернатара, імператар паводле палажэння Камітэта міністраў распарадзіўся за кошт продажу хутара вярнуць дзяржаўнай казне пазычаную ў яе суму ў 10 тыс. руб. асігнацыямі, а астатнюю частку выручкі Віцебскага губернскага праўлення аддаць акцыянерам. За набыты дзяржаўнай казною ўзорны хутар Залучоссе з атрыманай сумы было выключана і прынята ў лік плацяжу 2857,14 руб. серабром (10 тыс. руб. асігнацыямі) належнага доўгу ў зварот дзяржаўнай казне ад БВЭТ. Астатнюю частку ў 4402,85 руб. серабром Віцебская казённая палата выдала ўпраўляючаму Віцебскай палатай дзяржаўных маёмасцей, якія былі высланы ў Віцебскі прыказ грамадскай апекі. На сялянах хутара да 12.12.1841 г. лічылася 439,27 руб. серабром грашовых нядоімак казённых падаткаў і іншых збораў, за ўтрыманнем і знішчэннем якіх астатнія 3963,58 руб., прызначаныя да выдачы акцыянерам БВЭТ, былі адпраўлены ў Віцебскі прыказ грамадскай апекі. З акцыянераў БВЭТ толькі К. фон Гюбенталь прадставіў у Віцебскае губернскае праўленне акцыю ў 500 руб. асігнацыямі. Ён прасіў выплаціць яе кошт і задаволіць да 5682,9 руб. асігнацый уласных прэтэнзій за кошт прададзенага маёнтка [6, арк. 138 адв., 139, 139 адв., 232, 233 адв., 234, 236; 7, арк. 30]. Пазней Залучоссе было прададзена віцебскаму праваслаўнаму архіерэю. У ім не было заўважана ніякіх рэшткаў палепшанага хлебаробства ці вынікаў навучання сялян перадавым агра-тэхналогіям земляробства. Прыкладны вызначаны даход Залучосся па гаспадарчаму палажэнню вылічаўся ў 204,44 руб. серабром. Хутар быў пакінуты за архіерэйскім домам у гадавой арэндзе да

23.04.1844 г. з абавязкам выплаты арэнднай сумы ў 90 руб. серабром штогод [7, арк. 12, 15, 31, 33–33 адв.].

Галоўная мэта БВЭТ за 15 год яго дзейнасці – арганізацыя даследчай вопытнай эксперыментальнай узорнай гаспадаркі для павышэння прадукцыйнасці і рацыяналізацыі сельскагаспадарчай вытворчасці на аснове выкарыстання перадавога вопыту вядзення ўсіх галін сельскай гаспадаркі ў Расіі і за мяжой, укаранення высокаўраджайных сартоў традыцыйных раслін, новых культур і парод жывёлы – правалілася. Няўдачы ў стварэнні ўзорнай доследнай фермы пры БВЭТ, якая была куплена як маладаходны маёнтак у віцэ-прэзідэнта гэтай жа арганізацыі, тлумачацца адсутнасцю надзейнага прафесійнага агранома, які б здолеў адаптаваць пад мясцовыя прыродна-кліматычныя ўмовы і прыстававаць пад асаблівасці глебы сельскагаспадарчыя культуры ва ўмовах рызыкаўнага земляробства. Стаўка апошняга кіраўніка вопытнай гаспадаркі на развіццё малочнай жывёлагадоўлі не спраўдзілася з прычыны падзяду пагалоўя і адсутнасці ў беларускім краі арганізаванай ветэрынарнай службы. Стратнасць узорнага хутара і яго нерэнтабельнасць вынікалі з-за таго, што фінансавыя сродкі вымушана выдаткоўваліся на забеспячэнне сялян у неўраджайныя гады, а таксама паглыналіся на неабходныя закупкі, пабудовы і ўтрыманне адміністрацыйнага апарата кіравання. Фінансавая эфектыўнасць эксперыментальнай гаспадаркі па прынцыпу «задачы-выдаткі (рэсурсы)-вынікі» адсутнічала. Па-сутнасці планамерная і мэтанакіраваная даследчая дзейнасць з боку кіраўнікоў узорнага хутара ў розных галінах агранамічнай вытворчасці і метадах пераапрацоўкі сельскагаспадарчай прадукцыі не праводзілася. Нягледзячы на пашырэнне пасеваў бульбы, яблыневага саду, развядзення іспанскіх мерыносных авечак, у вопытнай гаспадарке БВЭТ паранейшаму пераважалі экстенсіўныя прыёмы павелічэння выпуску ў асноўным зерневай сельскагаспадарчай прадукцыі за кошт ролі.

Спіс выкарыстаных крыніц:

1. Шило, Е. В. Белорусское вольное экономическое общество: страницы истории / Е. В. Шило // Науч. тр. Респ. ин-та высш. шк. – 2013. – Вып. 13, ч. 1. – С. 380–387.
2. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (НГАБ). – Ф. 1297. Воп. 1. Спр. 4933.
3. Васілеўскі, Д. Беларускае вольна-эканамічнае таварыства / Д. Васілеўскі // Наш край. – 1927. – № 12. – С. 11–17.
4. НГАБ. – Ф. 1430. Воп. 1. Спр. 2155.
5. НГАБ. – Ф. 1297. Воп. 1. Спр. 5357.
6. НГАБ. – Ф. 2779. Воп. 1. Спр. 16.
7. НГАБ. – Ф. 1430. Воп. 1. Спр. 9670.
8. НГАБ. – Ф. 1430. Воп. 1. Спр. 7179.
9. НГАБ. – Ф. 1297. Воп. 1. Спр. 2525.

References:

1. Shilo E. V. The Belarusian Free Economic Society: pages of history. *Nauchnye trudy Respublikanskogo instituta vysshei shkoly* [Scientific works of the National Institute for Higher Education], 2013, iss. 13, pt. 1, pp. 380–387 (in Russian).
2. *National Historical Archives of Belarus*. F. 1297. L. 1. Rec. 4933. (in Belarusian).
3. Vasileuski D. The Belarusian Free Economic Society. *Nash kraj* [Our Land], 1927, no. 12, pp. 11–17 (in Belarusian).
4. *National Historical Archives of Belarus*. F. 1430. L. 1. Rec. 2155. (in Belarusian).
5. *National Historical Archives of Belarus*. F. 1297. L. 1. Rec. 5357. (in Belarusian).
6. *National Historical Archives of Belarus*. F. 2779. L. 1. Rec. 16. (in Belarusian).
7. *National Historical Archives of Belarus*. F. 1430. L. 1. Rec. 9670. (in Belarusian).
8. *National Historical Archives of Belarus*. F. 1430. L. 1. Rec. 7179. (in Belarusian).
9. *National Historical Archives of Belarus*. F. 1297. L. 1. Rec. 2525. (in Belarusian).

Дата паступлення артыкула 12.07.2020
Received 12.07.2021